

הסוד המוחלט בהחלט של רמלה

נעדרת ליטוש, רמלה אינה מבקשת לשאת חן, לא קורצת. היא רוצה שיתאמצו בשבילה, ובעבור זה היא משיבה יופי גולמי, נקי מגינוני שיווק. כתבת טרוולר יצאה לשיטוט שמערב את כל החושים - תחילתו וסופו בשוק העירוני, חוט השדרה של העיר

בריכת הקשתות, שבה צולמו סצנות בלתי נשכחות מהסרט חסמב"ה. מתברר כי בעיר חבויות בריכות תוך קרקעיות נוספות

שעת בוקר, בעורק המרכזי של השוק נמתח מסדר צבעוני של פירות וירקות, פרחים ותבלינים, המצפים ליום עבודה נוסף. מסביב עדיין ריק, ורק מלמול עדין עולה ממרכז הסנדוויץ' הטוניסאי, חנות הכריכים הקטנה והוותיקה של חיים בוקובזה, שמתקהל בה קומץ אנשים המברכים לשלום.

"בוקובזה זה האבא של הלחם," מסביר חיים בעוד ידיו, למודות מיומנות ארוכת שנים, מייצרות מנה נוספת לאחד מלקוחותיו. לפני כ-40 שנים פתח אביו את המקום, דוכן סנדוויצ'ים צנוע בטעם של מדינה רחוקה. במשך הזמן זכו המנות הפשוטות והטעימות לקהל חסידים שהפך להיות קבוע, לקוחות שממלאים את החנות הקטנה כבר בתחילת היום. "פעם לא היו תנאים סניטריים שיאפשרו להחזיק מוצרי מזון יום שלם בחנות, ואנשים התרגלו לאכול מוקדם בבוקר," הוא מסביר

את ההתקהלות המוקדמת סביבו. מאחוריו נחבאת "המעבדה", כך הוא מכנה את המטבחון הקטן עמוס הקופסאות. הוא שולף כיכר לחם מאחד הארונות, בוצע את חלקה העליון, ולתוך האמבטיה הקטנה שנוצרת הוא יוצק אנשובי, ביצת עין, טונה, צלפים ותפוח אדמה ברוטב פיקנטי ומקשט בזיתים. "ככה מכינים טוניסאי מסורתי," הוא מחייך, ומעל ראשו מרצינה תמונתו של בגין, המסגירה את גיל החנות. בוקובזה האב לא הספיק לראות כיצד הדוכן הקטן שלו בשוק רמלה

הופך להיות עסק כלכלי משגשג, בעל סניפים בראשון לציון ובתל אביב. הוא לא ראה כיצד הלחם האחיד והפשוט מקבל וריאציות בריאותיות מג' וונות, והרוטב השורף מונגש היום גם לילדים ללא חריף כלל. "לו אבא היה חי הוא ודאי היה צוחק," הוא מהרהר, ומבקש לסיים את השיחה כדי להתפנות ללקוח הבא. לחנות נכנס עבדאללה, ולבוקובזה די במבט חטוף כדי להכין את המנה שלו. "אני מכיר אותו מאז היותי ילד קטן, בטח שאני יודע מה הוא אוהב."

הבטן של רמלה

הסיפור של מרכז הסנדוויץ' הטוניסאי הוא סיפורו של השוק, אולי סיי פורה של רמלה כולה. מסורות שהשתרשו לפני עשורים רבים, תרבויות של אוכל, מוזיקה ומנהגים שעוברים מאב לבן, ומפגש בין-תרבותי שמי תנהל בטבעיות. הבטן של רמלה אוצרת סודות רבים, אשר זר, אם ייקלע למקום, ספק אם יבחין בהם. כך, למשל, מתחת לאדמותיה של העיר מסי תורת היסטוריה שלמה שנקברה ברעידת אדמה קשה.

רמלה הקדומה הוקמה בתחילת המאה השמינית לספירה, בתקופת השושלת האומיית המוסלמית, וזכתה לייחוס עוד בחיתוליה. אדריכל העיר היה סלימאן אבן עבד אל-מלכ, בנו של מי שיוזם את הקמת כיפת הסלע ואחיו של בונה מסגד אל-אקצא. למרות הקשרים המשפחתיים נח רבה העיר הקדומה כמעט לחלוטין באמצע המאה ה-11, רעש האדמה גבה את חייהם של יותר מ-15,000 בני אדם וגרם נזק עצום למבנים שנקברו כנראה לעד. מסיבה זו כמעט כל פרויקט בנייה בעיר חושף טפח היסטורי שמחייב חפירות הצלה. כך נתגלתה לפני כשנה מזרקה קדומה במסגרת עבודות סלילת גשר. מעריכים כי היא ניצבה בחצר אחוזה מפוארת לפני כאלף שנים. היום, פחות יפה מבעבר אבל עדיין מסקרנת, היא ממתנה לנכנסים לבריכת הקשתות, האתר המזוהה ביותר עם העיר.

הסיפור שלי ברמלה אמנם מתרחש סביב השוק, אבל אי אפשר לבקר בעיר בלי להתוודע לקרביים שלה, הטמונים בבריכת הקשתות. מדובר בבריכת מים השוכנת כשמונה מטרים מתחת לפני הקרקע. היא נבנתה בשנת 789 לספירה ושימשה לאגירת מי גשמים לשתייה ולתעשיית אריגות הבדים. אני יורדת במדרגות, ולעיניי נגלית בריכה שטופת אורות צב-עונייים. בירכתיה עוגנות סירות עץ, שניתן לשוט בהן בין קשתות האבן היפות, ובמימיה שוחים דגי זהב שהובאו אליה במיוחד. כיום הבריכה כבר אינה מתמלאת מהגשמים, ואחת לחודש דואגים למלא אותה מחדש ולש-מור על ניקיונה.

מתברר לי שבלוע האדמה נחשפו שש בריכות נוספות, ומעריכים כי

למעלה משמאל, בכיוון השעון: דוכן בשוק, תצלום ממוסגר במוט"ס שלמרגלות בית הכנסת הבוכרי, הסנדוויץ' הטוניסאי של בוקובזה מוגש בוזריאציות מגוונות; בעמוד ממול: השוק השוקק של רמלה

אינן היחידות. הן סגורות לציבור, אבל בזכות היותי כאן בתפקיד אני מק' בלת אישור מיוחד לבקר באחת מהן. אני מגיעה לשטח מגודר ומזוהח, המכיל שרידים מהמסגד המרשים שנבנה בארץ במאה השמינית לספירה - המסגד הלבן. אני עוצמת לרגע את עיניי ומדמיינת את העיר המפוארת שעמדה כאן פעם. את אריחי השיש הלבנים שעיצרו את המסגד, את הקהילה השוקקת שבאה בין כתליו, את רעידת האדמה שהשאירה אחריה חידות קבורות, חורבות מבנים ועשרות אלפי מתים.

הכניסה לבריכת הקשתות הסודית אינה מרשימה כמו של הקודמת. אין מים בתוכה, אין אורות צבעוניים או דגי זהב. רק תקרה של קשתות מעו' צבות וקרני שמש המטפטפות ברוך לתוך האדמה, משרטטות את הדרך. מסביבי מעט פסולת ואבנים שהידרדרו. אני מתבוננת ארוכות על קירותיה ותוהה כיצד נותרה הבריכה בשלמותה בעת שהתפרק מעליה המסגד הלבן ברעש האדמה הגדול.

זהב, אהבה ושאר אוצרות

אני יוצאת בחזרה אל השמש, מנסה לנחש אילו סודות נוספים טמונים תחת רגלינו. כמעט מפתה לאסוף רגבי עפר אל בין האצבעות ולברור מתוכם את ההיסטוריה. כך קרה כאן בשנות השישים. שני פועלים שע' בדו בסלילת כביש באזור גילו מטמון ובו 376 מטבעות ומטילי זהב בני אלף שנה. לאחר לא מעט גלגולים ותהפוכות ותקופה ארוכה שבה אופסנו המטבעות הרחק מעין הציבור במחסני הרשות, ב-2008 הם נחשפו לקהל

החכרו בכתבה

שוק רמלה

רחוב ז'בוטינסקי, סגור בשבת.

מרכז הסנדוויץ' הטוניסיאי

רחוב אסתר המלכה 2,

08*9243690.

בריכת הקשתות

רחוב ההגנה, 08*9216873.

מחיאון רמלה

רחוב הרצל 112, 08*9292650.

בית הכנסת הבוכרי אוהל

אברהם

רחוב בן צבי 20.

אצל נאג'י

רחוב ז'בוטינסקי 12.

בית הכנסת הקראי

רחוב קלאוזנר 16, 08*9249104.

אתר התיירות של רמלה

goramla.com.

סוף היום מתקרב, ואני פונה אל תחנת הרכבת בעיר, לא הרחק מהשוק. בדרך אני עוצרת לאכול מלבי בדוכן נייד. זה 40 שנים אברהם מוכר את מרכולתו על עגלה ישנה עמוסה קוביות קרח. "יש מלבי חלבי ויש פרווה", הוא מסביר, ובזווית פיו תלויה סיגריה שנראית נצחית. עור הפנים שלו צרוב מ־40 שנות שמש, והמלבי שלו מתוק־מתוק.

כמו אברהם, גם רמלה משדרת תחושה שהיא לא תשתנה, שהיא לא מעוניינת בכך. אולי בעצם טוב לה עם עגלת הקרח ושלטי הפח. אולי זו אני שהתרגלתי למציאות מלוטשת מדי. הרי רמלה כבר יודעת - היא לא מלכת הכיתה. היא אפילו לא מנסה להיות. אז היא מצאה דרכים אחרות, מרתקות לא פחות, להתגנב ללב המבקרים בה ולשבות אותם בקסמה הח־מוץ־מתוק. ●

סלמים העתיקו מאיתנו, מתקן אותי גבר. "כך היה נהוג להתפלל עוד בבית המקדש."

גבר אדם צנוע ואינו מכביר מילים. רק אחר כך יספר שהוא בכלל איש הייטק במקצועו, וכי במשך יותר מעשור עבד בחברת אורבוסק. יש איזו מידה של פשטות בתפישה הקראית, ששובה את לבי. אולי זו הענווה, חוסר העניין לשכנע בצדקת דרכם, ואולי זו דמותו הצנועה של גבר.

בלי פוליטיקה

שעות אחר הצהריים מגיעות ואני חוזרת לבקר בשוק, שנראה שונה משהיה בשעות הבוקר. כמו ילד שחזר מבית הספר בשיער סתור ועיניים עייפות, כך הטורים הישרים של הירקות מבולגנים כעת, והשקט של הבר־קר התחלף בהמולת קונים ממהרים. אני חוצה את השוק לאורכו ומגיי־עה לרחוב צדדי, שכמעט אין בו חנויות. בכניסה למסגד קטן אני פוגשת בעיישה אל־פאדר, אישה בסוף שנות השישים לחייה, שיושבת בחוץ ומ־חיכת לעברי. היא מתגוררת שם, בתוך המסגד, עם משפחתה, ורגילה לעוברי אורח ושאלות מתעניינות של תיירים. היא מזמינה אותי לשבת לצדה ולשוחח. ברחוב שלה אין הצהרות על דו־קיום או הסכמי שלום בין יהודים לערבים. יש בעיקר חיים. כבר קרוב ל־40 שנים היא נפגשת בחצר ביתה בכל שבת בבוקר עם שלוש חברותיה הטובות - יהודייה, מוסלמית ונוצרית. הן גדלו כולן בעיר, חברות עוד מילדות, ומדברות ביניהן בבלייל שפות - עברית, ערבית עיראקית וערבית מקומית. "רק על פוליטיקה אנחנו לא מדברות", היא צוחקת. אחד השכנים שעובר ברחוב נעצר לרגע ומשלים אותה. "רק שתדעו, בעיראק היינו כולנו ערבים. רק פה אני יהודי והיא מוסלמית."

אני נפרדת לשלום מהנשים, בחזרה לשוק. זוהי שעת צהריים, ואלמלא ההמלצה שקיבלנו לאכול "אצל נאג'י" ספק אם הייתי מבחינה במסעדה הנחבאת בין הסמטאות. שלט הפח הישן המקדם את הנכנסים לא מסגיר את ההמולה שבפנים: שולחנות עמוסים, מטבח עסוק ועשרות מנות עירא־קיות שיוצאות בזו אחר זו.

"אם תשאלו אישה עיראקית מה המתכון שלה היא תעדיף להכין סיר שלם במתנה מאשר לחשוף את המידע", אומר לי הבעלים, נאג'י פיטו, כאשר אני מבקשת לקבל את המתכון לקובה חמוץ־מתוק שהוגש לנו, מעשה ידיה של אחותו, הטבחית, מרים מחבש. את העסק פתחו הוריו לפני 40 שנה, והיום הוא עצמו מתקרב לגיל 70. כל המשפחה מתגייסת להחזיק את המקום: ילדיו אחראים לתפעול השוטף, הוא מנהל את המקום, ואחותו הגדולה, כאמור, מחוללת את הקסם האמיתי.

יהדות אחרת

בתום הארוחה אני מחליטה לצאת שוב מהשוק, ולטעות מעט מהמסלול שתכננתי לטובת ביקור בבית הכנסת הקראי בעיר. גם הוא חלק מהסיפור הרמלאי על מסורות ארוכות שנים שנשמרות באדיקות. כבר בפתח המ־תחם אני שמה לב לשונות של בית הכנסת. בשער הגדול אין מזוזה, ובמ־קום שבו היא מותקנת בדרך כלל קבוע תבליט המסמל את לוחות הברית. "אנחנו לא מנשקים קמעות או עולים לקברי צדיקים", מסביר לי מנכ"ל העמותה העולמית ליהדות קראית, שלמה גבר. "זו עבודה זרה, והאמונה אינה נזקקת למתווך."

גבר מקבל את פניי בחום ועונה בסבלנות אין קץ על שאלותיי הס־קרגיות. הוא מסביר שהקראים הם זרם ביהדות, המתבסס באמונתו על התורה והתנ"ך הכתובים בלבד ולא על התורה שבעל־פה או פרשנויות חז"ל. "ומכאן נגזר מערך מנהגים שלם ושונה מזה המוכר לכם מהיהדות האורתודוקסית". כך, למשל, הם מאמינים שהאיסור על אכילת גדי בחלב אמו הוא פשוטו כמשמעו, ומכאן שעל שולחן האוכל שלהם יעלו בשר וחלב יחד. גם טקס הנישואין שלהם שונה. "הוא כתוב בשפה העברית", מדגיש גבר, אבל זה לא ההבדל היחיד. בטקס מתקיים שויון בין בני הזוג - הם מחליפים טבעות וחותמים על הכתובה, ובמידה שהקשר מגיע לסופו לא יהיו נשים עגונות או מסורבות גט, "אם כי אחוז הגירושין נמוך מאוד אצלנו", הוא מציין.

גבר מזמין אותי להיכנס לבית הכנסת. במבט ראשון בולטים בהיעדרם הכיסאות והספסלים ממרחב התפילה. אלו, מתברר אינם נחוצים. הק־ראים, בדומה למוסלמים, מתפללים בכריעה, השתחוות ועמידה. "המו־

למעלה משמאל, בכיוון השעון: מתפללים בכריעה בבית הכנסת הקראי - מערך מנהגים שלם ושונה מן היהדות האורתודוקסית המוכרת; בית הכנסת הבוכרי אוהל אברהם; זמן תפילה במסגד הגדול; בעמדת מומל: המגדל הלבן - שריד למתחם מפואר

והנחו במזוויאון רמלה תחת אבטחה כבדה. היום המטמון מרהיב, נוצץ ויקר, נגיש לציבור ומלמד על האופן שבו הסיפורים של העיר הזאת נגלים כמעט על דרך המקרה.

כך היה גם כשנסעתי לראות את בית הכנסת הבוכרי בעיר וגיליתי שה־סיפור האמיתי מתרחש דווקא למרגלותיו, במתנ"ס קטן. שם, בחדר גדוש שולחנות, ישבו כ־20 נשים מבוגרות. עיניהן היו נשואות אל גבר משופם שעמד במרכז והחזיק רובאב, כלי נגינה אפגני. על השולחנות היו מונחים שירונים בשפה זרה וצלוחיות ממתקים. הנשים פתחו את השירונים ופצחו בשירה בוכרית מלאת עוצמה לצלילי הרובאב.

תמרה, כמעט בת 80, מספרת שהן שרות על זוג נאהבים לפני חתונתם. היא מורה למתמטיקה במקצועה, ילידת טג'יקיסטן, אשר עלתה ארצה לפני 26 שנים. "יש לי 16 נינים", היא מספרת בגאווה, ומסמנת להיות בשקט, השיר הבא מתחיל. הן שרות בעברית כעת, "שבחי ירושלים". למ־רות גילן המבוגר הן מזמרות בעוצמה, ביחד, כמו מתפללות. אני עולה לקומה השנייה, לבית הכנסת הבוכרי, לצלילי שירתן. ההיכל אינו מרטיט את לבי כחבורת הקשישות הבוכריות ששרות על אהבה, אבל הוא יפה ומיוחד בדרכו שלו. קירותיו מכוסים קישוטים רבי רושם. בימי חג הגברים עוטים גלימות מוזהבות. בעליית הגג נמצאת עזרת הנשים, פשוטה וכמעט עלובה לעומת ההוד של בית הכנסת. נדמה שעזרת הנשים האמיתית היא בשיעור הזמרה בקומה הראשונה.

